

W. PÖTSHER, *Aspekte und Probleme der minoischen Religion. Ein Versuch*. Georg Olms Verlag, Hildesheim – Zürich – New York, 1990, 282 стр., 8°.

W. Pötscher е познат специјалист за грчка и предгрчка религија и митологија. Автор е на многубројни студии објавени во разни класични списанија и на пет мошне содржајни книги посветени на медитеранските религии. Прикажаната книга под горниот наслов претставува синтеза на резултатите од неговите долгогодишни истражувања во оваа област.

Овде се анализираат најважните симболи на минојската религија (птица, змија, дрво, столб, бик, биковска глава, двојни рогови, двојна секира) поединечно и во комбинација на едни со други. Преку нив тој го проследува и развојот на медитеранската култура и цивилизација. Материјата ја предава во концентрични кругови, задлабочувајќи се сè повеќе во значењето и постепениот развој на овие елементи, кои од првите археолошки откритија го привлекоа вниманието на научниците заинтересирани за реконструирање на минојскиот свет. Интересот за нив уште повеќе се зголеми по дешифрирањето на микенското писмо со цел да се открие врската меѓу минојската и микенската култура. Досега се напишани извонредно многу студии за нивното значење. Добро верзиран во огромната специјализирана литература, на која се осврнува критички, авторот предлага нов приод кон објаснувањето на овие симболи.

Во концизниот *Предговор* (1–4) авторот накратко ја набележува содржината на книгата, а во *Уводот* (5–15) подлабоко навлегува во проблематиката и ги излага методолошките принципи за интерпретација на културните симболи, свештенички/свештеници, жртви, божества, проникнувајќи во внатрешниот развој на минојската религија која, како и секоја друга, се одликува со голем конзерватизам.

Излагањето го започнува со *двојната секира* (17–66), која претставува најкарактеристичен знак на минојската религија. Симболот на двојната секира само на прв поглед изгледа едноставен. Всушност тоа е мошне сложена претстава со долга предисторија и не случајно овде ѝ се посветува најмногу внимание. Околу две третини од книгата се однесуваат на овој символ со претходните предни форми: дрво (и/ли грана), птица, змија, биковска глава, двојни рогови и др. со разните варијанти на териоморфни и вегетативни облици на божеството кое може да биде од машки или женски пол. Културните објекти и симболи ги објаснува прво посебно, а потоа и како компоненти во комбинирани претстави. Посебно внимание им посветува на здружените машки и женски елементи кои служат како израз на $\epsilon\rho\delta\varsigma \gamma\acute{\alpha}\mu\omicron\varsigma$.

Двојната секира зазема централно место во книгата како и во минојската религија. W. P. коригира поранешни објаснувања на овој символ. Нилсон сметал дека двојната секира не се среќава како атрибут на машко божество, а P. обратно ја смета за символ на машки божества и укажува на малоазискиот бог *Zeus Labrandeus* и хетитскиот *Tešub*. Минојската двојна секира според него била дрвен човек; покажува едно тело со два пресека, како и еден коњ со две глави и осум носе. Но на оваа претстава ѝ претходела долготрајна еволуција. Преку етимологијата на називот $\lambda\acute{\alpha}\beta\beta\omicron\upsilon\varsigma$, каде што H. Frisk открива значење на 'камен', можеби 'метеор', потоа 'наковална и теонимот 'Ακτων – татко на Οὐρανός 'бог на небото' (метеор-) камен (сп. Hes., Th. 722), потеклото на $\lambda\acute{\alpha}\beta\beta\omicron\upsilon\varsigma$ го наоѓа во каменитот период.

На Крит овој символ е пренесен од Лидија, сп. Plut., *Quaest. Graec.* 45. 302A: $\Lambda\upsilon\delta\omicron\iota \gamma\acute{\alpha}\rho \lambda\acute{\alpha}\beta\beta\omicron\upsilon\varsigma \tau\omicron\upsilon\upsilon \pi\acute{\epsilon}\lambda\epsilon\chi\upsilon\upsilon \delta\upsilon\omicron\mu\acute{\alpha}\tau\omicron\upsilon\varsigma\omicron\upsilon\iota\upsilon$, а дворецот $\Lambda\alpha\beta\beta\omicron\upsilon\mu\omicron\upsilon\delta\omicron\varsigma$ во Кнос го објаснува првобитно со 'камена пештера', потоа дворец на двојната секира, која почнала да се прави и од бронза, како и од сребро (сп. $\lambda\alpha\upsilon\acute{\alpha}\rho\alpha$ 'јама, сребрен рудник').

Од Крит овој символ е пренесен на грчкото копно, но од XV век прд Христа тој придобил значење само на орнамент. Микенската религија, која во почетокот била силно повлијана од монојската, постепено ги отфрлала

минојските елементи. Символот на двојната секира, меѓутоа, не исчезнал на Медитеранот. Во подоцнежниот развој на двојната секира W. P. гледа зародок на крстот.

Неоспорна е врската на символите: биковска глава, двојни рогови и двојна секира со египетскиот бог *Apis*, којшто е од Грците според народната етимологија наречен 'Елаφος, од *ἐλαφάω* 'милува' а означува син на Зевс и 'Ιώ, претворена од Хера во крава, сп. Htd., 3.28.2, со појаснување дека е 'единороден': 'Ελαφος γίνεται μόσχος ἐκ βοός ἥτις οὐκ ἐστὶ οἷη τε γίνεται ἐς γαστέρα ἄλλον βάλλεσθαι γόνον.

Интересно е овде да се одбележи одразот на овие култни симболи и во писмото. Во линеарното A и линеарното Be писмо двојната секира има фонетска вредност на *a*. Исто така и од знакот на *Apis* (*Eraphos*), биковска глава, во феникиската и грчката фонетска азбука е развиена буквата *A*, свртена за 180°. На сличен начин во првото словенско писмо – глаголицата од Константин Философ, основниот знак на христијанството, крстот е употребен за фонетската вредност на *a*, првата буква од азбуката.

Символите *птица* и *змија* се сметаат за икарнација на божества, форма на епифанија, а се додаваат во комбинирани претстави за да ја направат антропоморфната појава појасна. Според W.P. тие претставуваат женски божества.

Биковската глава и двојните рогови, синекдоха за *бик* (*pars pro toto*) кои според Нилсон се од несигурно потекло, всушност се W. P. нив ги објаснува како машки божества во териоморфна појава.

Символите на *дрвја* (=мајки) и *грани* (=деца), женски божества, ги поврзува со Хера и Изиди.

Столбови и *колови* се стилизирани дрвја, следователно женски божества.

Меѓу комбинираниите симболи разликува два вида претстави: а. од синонимни (само женски, или само машки ознаки) и б. спој на хетерогени симболи на божества, кои означуваат 'свет брак', на пр.: двојни рогови и дрво, двојни рогови и столб, двојни рогови и птица, биковска глава и птица, одн. змија, божица со двојна секира и др., означува брак на божица со бог.

Вакви претстави се најдени на геми, прстени, печати, отпечатоци, разни вази, саркофази, ковчези, релјефи, фрески на ѕидови и др. Комбинацијата на културата претстава *дрво* и *божица на лаѓа* ја толкува со митолошки ликови и сцени од литературата, како на пр. со Аријадна која е од Минојско потекло. Преку етимолошки објаснувања наоѓа дека Афродита е божество на плодородието. Културните церемонии, пак, на смрт – оплакување и воскреснување, чест медитерански мотив, ги толкува со годишниот циклус на вегетацијата.

Предмет на третиот оддел се саркофазите од Хагија Тријада и Танатра, како и светилиштето од Чатал Хиджик на Крит. За претставите на саркофазите, особено за првиот досега се предложени најразлични објаснувања, како и за дискот од Фест. W.P. критички се осврнува на досегашните интерпретации и предлага ново толкување без да оди во ширина и подробности. Според него церемонијата, насликана на саркофагот од Хагија Тријада, траела два полни дена и дел од третиот ден. Тоа е, според него, означено преку боите со кои се сликани ликовите, приносите и символите. Првиот ден, утро – со жолта боја, денот – со бела, ноќта со плава; вториот ден – со бела боја, ноќта со плава и третиот ден – со бела боја. Потоа се запира на основните карактеристики во процесацијата.

Преку интерпретацијата на ликовите од сцените: свештенички, свирач, играч; приносите (плодови, жито, различни видови на садови), олтарот и културните симболи, авторот се обидува да ја реконструира Минојската религија со нејзиниот ритуал. При тоа доаѓа до интересни заклучоци. Првите два дена, според него, се подготовка за празникот кој, всушност, почнува на третиот ден. На таа сцена е насликано дрво, една машка фигура и пак дрво.

Допушта дека машката фигура може да означува божество – неговата смрт и воскреснување. И во илустрациите на светилиштето од Чатал Хиджик открива мотиви за засилување на плодородноста, за што наоѓа паралели и во малоазиските култови.

Потоа, во овој оддел се запира поопстојно на егејските и малоазиските заемоодноси, како и на континуитетот и дисконтинуитетот меѓу минојската и микенската религија. Вторава е, според него, синтеза на минојски и индо-европски елементи; отпрвин, како што спомнавме, таа била под силно влијание од минојската религија, а со текот на времето започнала да отфрла поодделни минојски елементи.

Одбраните цитати од класични извори за третираните предмети (симболи, верувања, ритуал и др.), како и богатите библиографски податоци од најновата научна литература, заменуваат цела специјализирана библиотека од областа на медитеранските религии. Подробниот предметен регистар, пак, во голема мера го олеснува служењето со оваа мошне содржајна книга.

Книгата е перфектно оформена со најсовремени технички средства. Текстот е отпечатен на фина хартија со убав фотослог, речиси, без печатни грешки. Многубројните убави илустрации низ книгата и визуелно ги појаснуваат концизните интерпретации на символите. Чувството за мерка не го напуштило авторот ни за момент, а цитатите и упатувањата на изворите и стручната литература будат интерес за понатамошни истражувања во оваа област.

Реконструкцијата на минојската религија врз основа на анализираниите симболи без соодветни текстови, се разбира, е хипотетична. Но авторот успеал сите претстави логично да ги спои во една тесно поврзана целина која фрла нова светлина на минојската и микенската религија. Вака оформена, книгата претставува интерес за студенти и научници од разни профили: археолози, минолози, микенолози, пред сè историчари на религиите, историчари на стариот век и на уметноста, на ориенталисти, египтолози, а особено на класични филолози.

10. I 1992.

П. Хр. Илиевски,
кеј „13 Ноем.“ кула IV, ст. 11
Скопје.